

HARMATI BARBARA

Az automatizált igazságszolgáltatás lehetőségei és dilemmái¹

Az elmúlt néhány évben az adatgyűjtés és az adatelemzés módszerei hatalmas fejlődésen mentek keresztül. A bűnözéskezelés, azon belül is a büntető igazságszolgáltatás területén ez a különböző kockázatértékelő szoftverek formájában jelent meg. E megoldásokat egységesen automatizált igazságszolgáltatásként definiálhatjuk, amelyek célja a vádlott visszaesési kockázatának számszerűsítése, és ez alapján a büntetés kiszabás hatékonyságának növelése. Az eszközök nemcsak a kriminálpolitika alakulására, hanem az igazságszolgáltatás alapvető elveire is hatással vannak, azon belül is a tisztességes eljáráshoz való jog, vagy a diszkrimináció tilalma alatt meghatározott elvek újragondolását igényli. E kockázatértékelő megoldások jelentős hányadát a magánszektor hozza létre és felügyeli, ezáltal lehetősége van közvetetten befolyásolni az ítélkezési gyakorlatot.

Az infokommunikációs korszakban és a digitalizáció következtében napjainkban olyan mennyiségű adat keletkezik, amekkorára eddig nem volt példa.² A rendelkezésre álló hatalmas méretű adatvagyon elemzése nemcsak az üzleti és kereskedelmi szféra területén használható fel, hanem a rendészeti munka során is. Az adatok prediktív jellegű elemzése elsősorban az egyéni viselkedés előrejelzésére alkalmas, például a biztosítási kockázat vagy a vásárlói viselkedés jövőbeni tendenciáinak meghatározására. Ennek egyik változata a prediktív rendészet, és ehhez kapcsolódó kockázatértékelési szoftverek, amelyek egy kialakított profil alapján valószínűségszámítás és más statisztikai módszerek által képesek predikciókat alkotni. Annak alapján, hogy a szervezeti struktúra mely szegmensében jelenik meg, megkülönböz-

¹ Hasonló témában íródott Fantoly Zsanett és Lichtenstein András – a *Belügyi Szemle* 2018/10. számában megjelent – *Számítógépes kockázatelemzés és büntetőeljárás* című tanulmánya.

² Átlagosan, napi szinten két és fél trillió byte új adatot generálunk, ebből következik, hogy a jelenleg rendelkezésre álló adatok kilencven százalékát az elmúlt néhány évben hozta létre az emberiség. Ralph Jacobson: 2.5 quintillion bytes of data created every day. How does CPG & Retail manage it? <https://www.ibm.com/blogs/insights-on-business/consumer-products/2-5-quintillion-bytes-of-data-created-every-day-how-does-cpg-retail-manage-it/>. Ez azt jelenti egyebek között, hogy percenként több mint 103 millió spam e-mailt kapunk, több mint négy millió YouTube-videót nézünk meg, több mint 18 millió szöveges üzenetet küldünk, illetve több mint három és fél millió Google-keresést indítunk. <https://www.domo.com/learn/data-never-sleeps-6>

tethetünk rendőrségi, szűken vett büntető igazságszolgáltatási, illetve büntetés-végrehajtási elemző eszközt.

A rendészeti feladatok ellátásában segédkező algoritmusok olyan, eddig nem ismert összefüggéseket képesek feltárni, amelyek alapján megjósolható, hogy mely helyek válnak nagyobb eséllyel büntett helyszínévé, vagy milyen profillal leírható emberek követnek el valószínűleg bűntényt. A hagyományos térinformatikai rendszerek által biztosított térképes előrejelzéseken³ túl lépve, különböző adatbázisok összekapcsolásával olyan nehezen észrevehető kapcsolatokat lehet találni emberek, helyek és eszközök között, amelyekre eddig nem volt példa. A következő kategóriába tartozó technikai megoldások alkotják a prediktív rendészetet, amely alkalmas egyrészt a bűncselekmények térbeli és időbeli előrejelzésére, másrészt a személyekre vonatkozó predikcióra is.

A büntető igazságszolgáltatás esetében pedig arról van szó, hogy az eljárás során a terhelt profilja alapján tesz előrejelzéseket a várható viselkedésről. Olyan kérdések megválaszolásában segít, hogy várhatóan megjelenik-e a tárgyaláson, az előélet és az elkövetett bűncselekmény fényében milyen típusú és mértékű szankció lenne az ideális számára, amely így mind a generális, és mind a speciális prevenciót elősegítheti. Az ilyen jellegű előrejelzések szintén a prediktív rendészet tárgyköre alatt jelennek meg a legtöbb szakirodalomban⁴, amelyek nem minden esetben helytállóak, mivel a két megközelítés más módszereket, eszközöket és tényezőket vesz figyelembe⁵. A büntető igazságszolgáltatás során megjelenő prediktív megoldások minden esetben

³ A bűncselekményekre vonatkozó hot spot vagy más néven területalapú (David Weisburd – Alex R. Piquero: How Well Do Criminologists Explain Crime? *Statistical Modeling in Published Studies. Crime and Justice*, vol. 37, no. 1, 2008, pp. 453–502.) térképészet azokat a területeket jelöli meg, amelyek bűnügyi rátája nagyobb, és így nagyobb kontroll alá érdemes helyezni. Mindössze azt mutatja meg, hogy mely területek a fertőzöttek, de nem ad arra lehetőséget az e mögött meghúzódó társadalmi, gazdasági vagy egyéb tényezők hatását vizsgálatára.

⁴ Példaként említve a következő szakirodalmak Bilel Benbouzid: *From Situational Crime Prevention to Predictive Policing. Sociology of an Ignored Controversy. Champ Pénal/Penal Field*, vol. 12, 2015; Tom Casady: *Police Legitimacy and Predictive Policing. Geography & Public Safety*, vol. 2, no. 4, 2011, pp. 1–2.; Perry L. Walt – Brian McInnis – Carter C. Price – Susan C. Smith – John S. Hollywood: *Predictive Policing: The Role of Crime Forecasting in Law Enforcement Operations*. RAND Corporation, 2013; Richard Adderley – Peter B. Musgrove: *Data Mining Case Study: Modeling the Behavior of Offenders Who Commit Serious Sexual Assaults*. In: *Proceedings of the Seventh ACM SIGKDD International Conference on Knowledge Discovery and Data Mining – KDD '01*, 215–20. ACM Press, San Francisco, 2001; Jay P. Singh – Daryl G. Kroner – J. Stephen Wormith – Sarah L. Desmarais – Zachary Hamilton: *Handbook of Recidivism Risk/Needs Assessment Tools*, 2018.

⁵ Aleš Završnik: *Big Data: What Is It and Why Does It Matter for Crime and Social Control?* In: Aleš Završnik (ed.): *Big Data, Crime and Social Control 1*. Routledge, London, 2018

egyénekre vonatkozó predikciót alkotnak, addig a rendészet esetén megjelenő előrejelzés ezen felül a bűncselekmények tér és idő jellemzőit vizsgálja. Továbbá az előbbi csak és kizárólag a bírósági, míg utóbbi a nyomozati szakaszban alkalmazható.

A büntetés-végrehajtási intézmények esetén alkalmazott előrejelzés a reintegrációs és visszaesési kockázatok elemzésére szolgál. Ebben az esetben az előre definiált kockázati tényezőket veszik figyelembe, és sorolják ezek alapján alacsony, közepes, illetve magas kockázatú csoportba az elítélteket.

A felsorolt alkalmazási területek esetén nem új keletű a kockázatértékelés és a predikció, mivel manapság a rendőrség és a büntetés-végrehajtás is használna ilyen jellegű algoritmusokat, azonban a büntető igazságszolgáltatás területén ez újdonságként jelent meg. Eddigiekben ezeket az előrejelzéseket a bíróról végezte, amikor mérlegelte az említett tényezőket, helyette ezt a feladatot most a számítógép látná el.

Az automatizált igazságszolgáltatás⁶

A hazai büntető törvénykönyv⁷ értelmében a büntetésen kívül további célként jelenik meg „a társadalom védelme érdekében annak megelőzése, hogy akár az elkövető, akár más bűncselekményt kövessen el”. A büntetés-kiszabás esetén elvként jelenik meg, hogy a kiszabott szankciónak igazodnia kell többek között az elkövetett cselekmény tárgyi súlyához, a bűnösség fokához, az elkövető társadalomra veszélyességéhez, valamint az egyéb enyhítő és súlyosító körülményekhez. Ebből következik, hogy a büntetés-kiszabás a közelmúltban elkövetett, illetve az azt megelőző bűncselekmények figyelembevételével történik. A következő elvek megjelennek az automatizált igazságszolgáltatás esetén is, amely – elsősorban az angolszász jogterületen – olyan döntéstámogató eszközöket foglal magában, amelyek számszerűsítik a vádlott visszaesési kockázatát. Elsősorban olyan kérdések megválaszolására törekszik, hogy mekkora a kockázata annak, hogy valaki a közeljövőben bűncselekményt követ el. Illetve hogy miként reagál az egyén a rövid távú életkörülmények változására (például munkahely elvesztése), vagy mi annak a valószínűsége, hogy ezek a rövid távú változások kriminális viselkedésre ösztönzik a személyt.⁸ *Horney*

⁶ Uo.

⁷ A Büntető Törvénykönyvről szóló 2010. évi C. törvény 79. §.

⁸ Walt L. Perry: Predictive policing: the role of crime forecasting in law enforcement operations. RAND, Santa Monica, 2013, pp. 90–91.

és munkatársai az egyes életesemények és a kriminális viselkedés összefüggéseinek vizsgálata során arra a következtetésre jutottak, hogy a negatív változások jelentősen növelik a kriminális cselekmények bekövetkezésének valószínűségét, ellenben a pozitív változások, mint például az iskolába járás, a párkapcsolat kialakítása csökkenti a visszaesés kockázatát⁹. Hazai jogszabályi szinten az életkörülmények megváltoztatásának és javításának koncepciója a büntetés-végrehajtási törvényben¹⁰ is nyomon követhető a reintegrációs programok keretében, amelynek során a többi között az elítéltek munkáltatása, munkaterápiás foglalkoztatása, oktatása, szakképzése, szakmai gyakorlat megszerzése, valamint egyéb programok megjelenése és fejlesztése azok a célkitűzések, amelyek kapcsolatba hozhatók az automatizált igazságszolgáltatás kapcsán feltett kérdésekkel.

Az eszközök létrehozásának feltétele az adatgyűjtés, és az adatokhoz való hozzáférés. Ennek az adatnak reprezentatívnak kell lennie, azaz az elemzési mintának olyan jellemzőkkel kell bírnia, mint az alapsokaságnak, amelyből a kiválasztás történt. A következő követelmények betartásával lehetséges megfelelően kalkulálni a kockázati faktorokat, és az ehhez kapcsolódó visszaesési arányszámokat. Az egyes személyeknél meghatározott értékek megvalósulását egy továbbkövetési periódusban kell értékelni. Az adatok elemzése során három kulcsfogalom meghatározása elengedhetetlen: a kockázat, szükséglet és válaszkészség definiálása¹¹.

A kockázat annak valószínűsége, hogy az elkövető újabb bűncselekményt fog elkövetni a jövőben, ezen érték ismeretében szükséges meghatározni az egyének kezelési stratégiáját, amely által csökkenteni lehet a visszaesési kockázatot. Meghatározó elv, hogy felesleges alacsony kockázatú személyt magasabb kezelési és utánkövetési csoportba tenni, mivel így nem megfelelő az erőforrások elosztása. A rizikófaktor az elkövető statisztikai kapcsolata a visszaeséssel, ezen belül a statikus rizikófaktorok olyanok, amelyek konstansok és nem megváltoztathatók, mint az előélet, vagy az első bűncselekmény elkövetéskori életkor. A dinamikus rizikófaktor ezzel szemben megváltoztatható különböző programok által, mint a foglalkoztatottság.

9 Julie D. Horney – Wayne Osgood – Ineke Haen Marshall: Criminal Careers in the Short-Term: Intra-Individual Variability in Crime and Its Relation to Local Life Circumstances. *American Sociological Review*, vol. 60, no. 5, 1995, p. 671.

10 A büntetések, az intézkedések, egyes kényszerintézkedések és a szabálysértési elzárás végrehajtásáról szóló 2013. évi CCXL. törvény 82. §.

11 Pamela M. Casey – Jennifer K. Elek – Roger K. Warren – Fred Cheesman – Matt Kleiman – Brian Ostrom: *Offender Risk & Needs Assessment Instruments: A Primer for Courts*. National Center for State Courts, 2004, p. 6.

Ehhez kapcsolódik a szükséglet, amelyen az elkövető problémáit és nehézségeit értjük. Ez lehet egyrészt kriminogén, amely olyan problémákat takar, amelyek közvetlen kapcsolatban vannak a visszaeséssel, mint például az antiszociális attitűd. Ezzel ellentétben a nem kriminogén szükséglet alatt olyan jellemzők találhatók, amelyek nem hozhatók közvetlen kapcsolatba a visszaeséssel, mint például az alacsony önbecsülés. A válaszkészség olyan kezelési programokat foglal magában, amelyek az elkövető képességeit és tanulási metódusait fejlesztik. Az általános válaszkészség során az elkövető viselkedésének alapjait változtatja meg, míg a specifikus válaszkészség pedig a sajátos elkövetői jellemzőket javítja.¹²

A kockázatértékelő szoftverek abban különböznek, hogy ezeket az alapvető fogalmakat miként definiálják, és ezek alapján milyen számítási mechanizmusokat alkalmaznak. Az Egyesült Államokban több ilyen jellegű megoldást találni, amelyeket két nagy csoportba sorolhatunk az alapján, hogy milyen módon történik az egyének osztályozása, így megkülönböztethetünk kezelési stratégiai (például WRN, későbbiekben CAIS), illetve kockázatiérték-alapú eszközöket (például COMPAS).

Kezelésstratégia-alapú előrejelzés

Az elkövetők kezelésének kérdésköre régóta jelen van a kriminológiai gondolkodásban. A bűnözés empirikus vizsgálatának kezdete a pozitivistáknak a kriminológia megszületéséhez vezetett, amelynek központi gondolata, hogy a bűnelkövetés mögött meghúzódó okok alakíthatók a rehabilitáció és a korrekció által. A szemlélet a kriminálpolitikára is nagy hatást gyakorolt, aminek eredménye, hogy az elkövető került a vizsgálat középontjába, ezen belül is az egyének szociális és személyes tényezőinek megváltoztatása.¹³ A „*bűnelkövetéshez vezető okok feltárása (diagnózis), az egyéni patológia korrekciója (kezelés) és kezelés eredményességének, azaz a bűnelkövető jövőbeli viselkedésének előrejelzése (prognózis)*”¹⁴ mögötti empirikus bázist a kriminológia, a pszichológia és a szociológia eredményei biztosították. Ez oda vezetett, hogy „*a büntető igazságszolgáltatás jogi jellege, különösen annak garanciális rendszere meggyengült*”¹⁵. A bűnözési ráta emelkedése az így kialakult

¹² Uo.; Walt L. Perry: i. m.; Paul Gendreau – Tracy Little – Claire Goggin: A Meta-Analysis of the Predictors of Adult Offender Recidivism: What Works! Criminology, vol. 34, no. 4, 1996, pp. 575–608.

¹³ Borbíró Andrea: Kriminálpolitika. In: Borbíró Andrea – Gönczöl Katalin – Kerecsi Klára – Lévy Miklós (szerk.): Kriminológia. Wolters Kluwer Kft., Budapest, 2016, 711–765.

¹⁴ Uo. 729. o.

¹⁵ Uo.

kezelési modell bukását okozta, és helyette a punitivitás¹⁶ került a középpontba, amely a büntetést, megtorlást és a szimbolikus bosszút megvalósító szankciókat helyezte előtérbe¹⁷. Az ezt előidéző büntetőfordulatot legjobban a börtönnépesség számának emelkedése jellemzi, amely 1950 és 2006 között a tízszeresére növekedett az Amerikai Egyesült Államokban¹⁸.

A következő problémakörre reagálva jöttek létre a döntéstámogató eszközök, az első a Wisconsin Risk and Needs (WRN) skála volt, amely a későbbiekben Correctional Assessment and Intervention System (CAIS) néven lett elérhető.¹⁹ Az eszköz kockázati és szükségleti skála alapján számítja ki az egyén visszaesési kockázatát, amelynek során figyelembe veszi a személyes jellemzőket, előéletet, viselkedést, illetve az interjú során keltett benyomást. A következők alapján öt felügyeleti stratégiát határoz meg: szituációs szelektív beavatkozás (SI-S); kezelési szelektív beavatkozás (SI-T); kontroll (CC); környezetistruktúra-változtatás (ES); illetve limitált lehetőségek (LS).

A szelektív beavatkozás szituációs és kezelési stratégia olyan egyének számára indokolt, akiknek megfelelő szociális készségeik és értékrendszerük van, illetve állandó munkahelyük, jó közösségi kapcsolataik, így összességében stabil életkörülmények között élnek, és a bűncselekmény elkövetése valamilyen külső stresszre történő reagálásként értelmezhető. Abban az esetben indokolt a kezelési programba sorolás, ha ezen felül érzékelhető valamilyen jellegű pszichikai függőség.²⁰ Ezzel szemben a kaotikus életstílus, érzelmi instabilitás, a nyomozó hatóságokkal kapcsolatos negatív attitűd és krónikus függőség meglétének kezelésére kontrollmechanizmusok szükségesek. A környezeti struktúra és jellemzők megváltoztatása elsősorban olyan egyéneknek ajánlott, akik szociális és túlélési ösztönei nem megfelelők, és emellett

16 A punitivitás olyan szemléletnek tekinthető, amely „a társadalmi problémák kezelését elsősorban a büntető, fegyelmező és kontrolláló eszközöktől várja, és amely a szigorú büntetések, a bűnelkövetőkkel szembeni intolerancia, a kompetenciájában megnövelt büntető igazságszolgáltatás erejében bízik”. Uo. 733. o.

17 David Garland: *The culture of control: crime and social order in contemporary society*. Oxford University Press, Oxford, 2001. Idézi Borbíró Andrea: Uo. 734. o.

18 <https://www.bjs.gov/index.cfm?ty=kfdetail&iid=488>

19 Pamela M. Casey – Jennifer K. Elek – Roger K. Warren – Fred Cheesman – Matt Kleiman – Brian Ostrom: i. m. A-3.

20 Elgin Karls – Eric La Nguyen – Dan Spika – Kendall Vega: *A Demonstration Analysis of the Correctional Assessment and Intervention System (CAIS)*. National Council on Crime and Delinquency, 2018, pp. 1–30. http://www.lafollette.wisc.edu/images/publications/workshops/2018-NCCD_final.pdf; Jay P. Singh – Daryl G. Kroner – J. Stephen Wormith – Sarah L. Desmarais – Zachary Hamilton: i. m. 33–36. o.

alacsony önkontroll, és rossz ítézőképesség jellemzi az életüket. A limitált lehetőségek kezelési stratégia antiszociális attitűd esetén indokolt.²¹

A kezeléstratégia-alapú megközelítés eredményességi vizsgálata bizonyította, hogy ez a fajta csoportosítás nem megfelelő a visszaesési kockázat csökkentésében.²² Az elkövetői csoportosítás hasonlóságot mutat a rehabilitációs kriminálpolitika hasonló jellegű törekvéseivel, ami idővel bebizonyította, hogy nem alkalmas az elkövető megjavítására és a bűncselekmények számának csökkentésére.

Kockázatiérték-alapú előrejelzés

A punitivitás előtérbe kerülése és az ehhez kapcsolódó büntetőfordulat további hatása a kockázati szemlélet felerősödése, amely a veszélyforrások korai felismerését és semlegesítését, és ezáltal a kiszámíthatóságot helyezi előtérbe.²³ Ez a folyamat a büntető igazságszolgáltatás területén is megjelent, mégpedig az egyének kockázatiérték-alapú besorolása folyamán.

Az egyik legszélesebb körben alkalmazott ilyen módszer a Correctional Offender Management Profile for Alternative Sanctionst (COMPAS), amely 43 különböző skálát használ, és képes előrejelzéseket tenni az egyes elkövetői populációkra, illetve ezen felül különböző büntetőeljárás szakaszokban is. A kriminológia eredményei közül a szociálistanulás-, a kontroll-, a rutincselekvés-elméletek megállapításai azok, amelyek nagy hatást gyakoroltak a fejlesztések során. Így a COMPAS számításba veszi egyebek között, hogy a bűnelkövetés egy tanult viselkedés, amelynek technikáit, attitűdjeit és értékeit az egyén a hétköznapi interakciók, illetve kommunikációs folyamatok során sajátítja el²⁴; a belső és külső faktorok húzó és taszító jellegét, amelyek

21 Pamela M. Casey – Jennifer K. Elek – Roger K. Warren – Fred Cheesman – Matt Kleiman – Brian Ostrom: i. m. A-8.

22 Gendreau és munkatársai vizsgálata során a korreláció értéke 0,27 volt (Paul Gendreau – Tracy Little – Claire Goggin: i. m.). Több kutatás során vizsgálták az értékeket, amelyek a következők voltak: 0,17 (Kevin N. Wright – Todd R. Clear – Paul Dickson: Universal Applicability of Probation Risk Assessment Instruments: A Critique. *Criminology*, vol. 22, no. 1, 1984, pp. 113–314.), 0,21. (David Robinson – Frank John Porporino: Validation of an adult offender classification system for Newfoundland and Labrador. *Correctional Service Canada, Communications and Corporate Development*, 1989) és 0,25 [Howard Henderson – Holly A. Miller: The (twice) failure of the Wisconsin Risk Need Assessment in a sample of probationers. *Criminal Justice Policy Review*, vol. 24, no. 2, 2013, pp. 199–221.]

23 Borbíró Andrea: i. m.

24 Albert Bandura: Social Learning Theory of Aggression. *Journal of Communication*, vol. 28, no. 3, 1978, pp. 12–29.

vagy bűnelkövetésre ösztönöznek, mint például kortárs csoport nyomása, vagy pedig visszatartanak tőle, mint például a fejlett lelkiismeret²⁵; valamint az a feltevés, hogy a bűncselekmény akkor következik be, ha van olyan személy, akinek a szándéka a bűncselekmény elkövetése, és nincs olyan személy, aki ezt a cselekményt megfigyelhetné, vagy megakadályozhatná²⁶.

Az eszközökön belül a nem erőszakos bűncselekmények jövőbeni várható bekövetkezését fejezi ki az általános visszaesési kockázati érték, míg az erőszakos visszaesési kockázat²⁷ pedig, ha a hazai büntető törvénykönyvet vesszük alapul, akkor az élet, a testi épség és az egészség elleni bűncselekmények fejezet valamely tényállását megvalósító esemény beteljesülését jelenti. Az így kialakuló kockázati értékek egytől tízig terjedő skálán jelennek meg, amelynek során figyelembe veszik a bűncselekmény körülményeit, korábban elkövetett bűncselekményeket, a társadalmi és gazdasági helyzetet, környezeti tényezőket, és pszichológiai jellemzőket is²⁸.

A ProPublica kutatói a COMPAS rendszer felülvizsgálata során súlyos etikai és jogi kritikát fogalmaztak meg. A szoftver közel tízezres mintán végzett kísérletben az afroamerikaiakat kétszer többször ítélte magasabb kockázatúnak, mint a fehéreket hasonló paraméterek mellett. Továbbá az erőszakos bűncselekmények esetén sem adott megbízható előrejelzést, az ebbe a csoportba besorolt személyek mindössze ötöde esetén volt pontos a becslés. Mindamellet a bűncselekmények teljes körét vizsgálva valamivel megbízhatóbb az eredmény, mégpedig hatvan százalék, de ez is nagyon magas hibafaktornak tekinthető.²⁹ A minta további elemzése pedig az előbbi eredményeket cáfolta meg, arra hivatkozva, hogy a korábbi kutatások során számos statisztikai hibát ejtettek, és az egyes mutatószámok értelmezése sem volt megfelelő. Az eszköz közvetlenül bír nemre, fajra és etnikumra vonatkozó specifikus tényezővel, aminek célja, hogy a diszkriminatív gyakorlatokat megelőzze, és ezáltal ne legyen elfogult a predikció egyik csoport irányában sem³⁰.

25 Walter C. Reckless: A new theory of delinquency and crime. *Federal Probation*, vol. 25, 1961, pp. 42–46.

26 Lawrence E. Cohen – Marcus Felson: Social Change and Crime Rate Trends: A Routine Activity Approach. *American Sociological Review*, vol. 44, no. 4, 1979, p. 588.

27 http://www.northpointeinc.com/downloads/compas/Practitioners-Guide-COMPAS-Core_031915.pdf
28 Uo.

29 Julia Angwin – Jeff Larson – Surya Mattu – Lauren Kirchner: Machine Bias: There's software used across the country to predict future criminals. And it's biased against blacks. *ProPublica*, 23 May 2016. <https://www.propublica.org/article/machine-bias-risk-assessments-in-criminal-sentencing>

30 William Dieterich – Christina Mendoza – Tim Brennan: COMPAS Risk Scales: Demonstrating Accuracy Equity and Predictive Parity. Northpointe Inc. Research Department, 8 July 2016, pp. 1–39. http://go.volarisgroup.com/rs/430-MBX-989/images/ProPublica_Commentary_Final_070616.pdf.

Nem egyértelmű ebben az esetben, hogy mennyire tekinthető megbízhatónak a COMPAS, az azonban megállapítható, hogy a kockázatscsoport-alapú besorolás jobb előrejelzéseket képes tenni, mint a kezelésicsoport-alapú osztályozás.

Az automatizált igazságszolgáltatás értékelése

Az elkövetőkre vonatkozó előrejelzéseket elsősorban a büntető igazságszolgáltatás területén vezették be, így az automatizált igazságszolgáltatás tárgykörébe tartoznak, és mindössze részlegesen kapcsolódnak a prediktív rendszerhez. Az egyéni predikciók alkalmazása az igazságszolgáltatással szemben támasztott követelmények újragondolását igényli. Példaként említendő a tisztességes eljáráshoz való jog esetén megjelenő függetlenség és nyilvánosság követelményével kapcsolatban a magánszektor részvétele, és az általa közvetített érdekek azok, ugyanis nem minden esetben egyeztethetők össze a bíróságok által követendő elvekkel. Ezt kiegészítve megjelenik a diszkrimináció tilalma és az egyenlő bánásmódhoz való jog, amely esetén problematikus, hogy az algoritmusok a kockázati érték meghatározásánál nemi, faji és etnikai szenzitív adatokat is számításba vesznek. Ha a létrehozott algoritmusok képesek arra, hogy a korábbi eredményekből tanuljanak és fejlesszék magukat, akkor ez a fajta diszkriminatív gyakorlat egy önerősítő spirált³¹ eredményezhet.³²

Ha a következő állítás helytálló, miszerint az egyes kockázati csoportba sorolt vádlottak esetén a faji és etnikai szempontból nézve a visszaesési kockázat mértéke közel azonos³³, abban az esetben egy másik problémakör jelenik meg, mégpedig a rendőrség esetén által alkalmazható etnikai profilalkotás. *Pap* értelmezésében a következő a rendőri „intézkedés alá vonandó személyek meghatározására legalább minimális diszkrimináció birtokában eljárva úgy kerül sor, hogy a kiválasztásban szerepet játszik az érintett személy etnikai hovatartozása vagy bőrszíne³⁴”. Mivel a kockázati értékek számításá-

31 Zódi Zsolt: Platformok, robotok és a jog. Új szabályozási kihívások az információs társadalomban. Gondolat Kiadó, Budapest, 2018

32 Az algoritmusok és a diszkrimináció kapcsolatának részletes elemzését lásd Ságvári Bence: Diszkrimináció, átláthatóság és ellenőrizhetőség: Bevezetés az algoritmusetikába. Replika, 2017/103., 61–79. o. http://epa.oszk.hu/03100/03109/00006/pdf/EPA03109_replika_103_061-079.pdf; Zódi Zsolt: i. m.

33 <http://www.northpointeinc.com/downloads/compas/Practitioners-Guide-COMPAS-Core-031915.pdf>

34 Pap András László: A megfigyelés társadalmának proliferációjától az etnikai profilalkotáson át az állami felelősség kiszervezéséig. L'Harmattan, Budapest, 2012, 146. o. [Földrész Könyvek]

ban a korábbi letartóztatások száma és jellemzői súlyozott értéként jelennek meg, így e tényező alapján, ha közvetetten is, de felmerül a diszkrimináció tialmának kérdése. A kockázatértékelő megoldásoknak nem feladatuk, hogy ezen a jelenségen változtassanak, de a rendszer kialakítása során szükséges figyelembe venni őket.

Chicagóban 2016-ban bevezették a potenciális elkövetői listát, amely tizenegy változóra fókuszálva egy kockázati értéket rendel hozzá az egyénhez, amely egy és ötszáz között mozog³⁵, ahol a magas kockázati érték azt jelenti, hogy nagyobb az esélye, hogy az állampolgár áldozata, vagy elkövetője lesz fegyveres konfliktusnak. A magas pontszámmal jellemezhető potenciális elkövetőket egy levélben értesítik erről, jelezve, hogy ha a jövőben hasonló jellegű bűncselekményeket követ el, milyen következményekre számíthat, illetve nevesítik azokat a kriminogén faktorokat, amelyek ezt befolyásolják, és ezek kezelésére speciális programokat javasolnak. A bűnözés időszakos csökkenése volt megfigyelhető a bevezetés után, de az ok-okozati kapcsolat megléte empirikusan nem bizonyított³⁶. Az egyéni előrejelzések előbbiekhez hasonló célját vizsgálva, amely a jövőbeni bűncselekményt elkövető személyek beazonosítását veszi alapul, nemcsak jogi és etikai kérdések merülnek fel, hanem a pozitivista kriminológiához való visszatérés lehetősége is, amely egyebek között az egyén szabad akaratát kérdőjelezi meg³⁷. Ha pedig e technikai megoldások képesek arra, hogy – bizonyos hibahatárok között – előre jelezzék az egyén viselkedését, akkor felmerül a kérdés, hogy nemcsak a bűncselekményt lehet közvetlenül megakadályozni, hanem már a kezdeti fázisban a gondolat megszületését is. A rehabilitációs kriminálpolitika, és azon

35 Nissa Rhee: Can police big data stop Chicago's spike in crime? The Christian Science Monitor, 2 June 2016. <https://www.csmonitor.com/USA/Justice/2016/0602/Can-police-big-data-stop-Chicago-s-spike-in-crime>

36 Andrew G. Ferguson: The Police Are Using Computer Algorithms to Tell If You're a Threat. Time, 3 October 2017. <http://time.com/4966125/police-departments-algorithms-chicago/>; Josh Kaplan: Predictive Policing and the Long Road to Transparency. South Side Weekly, 12 July 2017. <https://southsideweekly.com/predictive-policing-long-road-transparency/>

37 A pozitivista kriminológia egyik leghíresebb elmélete Cesare Lombroso „született bűnöző” teóriája, amely szerint a születés pillanatában bizonyos külső fizikai jellemzők alapján megállapítható, hogy kikből lesznek később bűnözők. Az elmélet modern változataként jelenik meg Wu és Zhang kutatása, amely elitéltek fényképei alapján próbálja beazonosítani azokat az arcvonási jellemzőket, amelyek összefüggésbe hozhatók a bűnözéssel. Az alkalmazott algoritmus több mint nyolcvan százalékban tudta megmondani valakiről, hogy ő jogkövető állampolgár-e, vagy sem (Xiaolin Wu – Xi Zhang: Automated Inference on Criminality using Face Images. arXiv preprint arXiv:1611.04135, 2016, pp. 4038–4052. <https://arxiv.org/pdf/1611.04135v2.pdf>). A kutatás módszertanát jókora hiányosságok jellemzik, így nem beszélhetünk reprezentatív és megbízható eredményekről. Azonban az ilyen jellegű vizsgálódások megjelenése a pozitivista kriminológia újbóli megjelenéséhez vezethet.

belül is a klinikai modell bukása bizonyította, hogy milyen veszélyeket rejt a jog garanciális rendszerének figyelmen kívül hagyása, és az erre épített kezelési módszer. A predikció ilyen jellegű felhasználásának megakadályozására megfelelő jogi kereteket szükséges megteremteni. Ezen felül nagy hangsúlyt kell helyezni arra, hogy a kockázatértékelő szoftverek elsődleges célja a közbiztonság fenntartása és az állampolgárok védelme, és semmilyen körülmények között nem válhat a politika érdekérvényesítésének eszközévé.

Wisconsin államban a bírósági szakaszban alkalmaznak kockázatértékelési eszközt. A 2013-as évek elején *Eric Loomis* egy büntetőeljárásban megvádolták gépkocsiból történő lövöldözéssel, és egyéb kisebb súlyú bűncselekményekkel. Loomis vádalkut kötött, amelynek keretében beismerte a tulajdonos engedélye nélküli gépjárművezetést, amely a fegyveres cselekmény utáni történet, illetve az ellenállást a rendőri intézkedésnek. A szoftver a két cselekmény alapján magas kockázatúnak ítélte, így hatévi börtönbüntetés letöltésére ítélték. Az ítéletet Loomis megtámadta a fellebbviteli bíróságon arra hivatkozva, hogy a szoftver megsérti az individualizált büntetési elvet, illetve elfogadhatatlan, hogy a program működésének módja nem nyilvános, és nem engedték meg, hogy megvizsgálja, mi alapján sorolta be őt a rendszer ebbe a kockázati csoportba. A fellebbviteli bíróság elutasította kérelmét, mivel ugyanez az ítélet született volna meg abban az esetben is, ha nem alkalmazták a rendszert. A bíróság ennek ellenére hangsúlyozta, hogy a rendszer csupán iránymutatást ad, és nem szerencsés túlságosan ráhagyatkozni.³⁸ Az individualizált büntetés kérdésén kívül felmerül a profitorientált vállalatok és a magánszektor lehetséges befolyása a büntető igazságszolgáltatásra.

A döntéstámogató szoftverek jelentős hányadát olyan vállalatok kínálják, amelyeknek üzleti érdekük, hogy az algoritmusok ne legyenek megismerhetők mindenki számára. Felmerül a kérdés, hogy ezzel mennyire sérül a bíróságok által követendő átláthatóság elve. A bűnözéskontroll területét nézve a magánszektor megjelenése és térnyerése elsőként a büntetés-végrehajtási intézményeknél jelent meg. A magánbörtönök esetén a kivitelezési és működési feladatokat³⁹ nem az állam, hanem a profitorientált cég látja el, ennek kereteit az állammal kötött együttműködési szerződésben rögzítik. A beruházás veszteségességének elkerülése érdekében bizonyos feltételeket szabnak, ezek kulcseleme a telítettségi arány betartása, ami jellemzően nyolcvan és száz százalék között ingadozhat⁴⁰.

38 Supreme Court of Wisconsin, *TATE of Wisconsin, Plaintiff–Respondent, v. Eric L. LOOMIS, Defendant–Appellant* No. 2015AP157–CR.

39 A működési feladatokon a karbantartást, étkeztetést, és a rabok foglalkoztatását értem.

40 <https://www.inthepublicinterest.org/wp-content/uploads/Criminal-Lockup-Quota-Report.pdf>

Így ezek a profitorientált vállalatok jelentős strukturális hatással bírnak⁴¹, mivel a működésről gondoskodó cégnek érdekévé válik a minél magasabb arányú be-börtönzés, és az egyre szigorodó kriminálpolitikai törekvések érvényre juttatása. Ezáltal állandó telítettségi ráta jellemezheti őket, ami akár beruházásokat is lehetővé tehet. A magánszektor bírósági szakaszba történő belépésének hatásai jelenleg nem tisztázottak, illetve nem találni tanulmányt, amely azt vizsgálja, hogy a kockázatértékelő szoftverek bevezetése milyen hatással van a börtön-büntetések típusának és/vagy időtartamának kiszabására. Azonban a magánbörtönök esetén megjelenő megállapodásokat és említett hatásait nézve olyan irányvonal kezd kirajzolódni, amelyben a magánszektor nemcsak a börtönökre, és közvetetten a kriminálpolitikára, hanem a bírói munkára és a büntetés kiszabására is nagy hatást fog gyakorolni.

Míg az Egyesült Államok több államában is található prediktív algoritmusok alapuló szoftverek, addig az Európai Unióban nincs olyan megoldás, amely implementálható lenne, részben az adatvédelmi irányelvek miatt. Egy a magánszektor által kifejlesztett kockázatértékelő megoldás európai szintű bevezetésének legnagyobb akadálya a hatályos adatvédelmi rendelet, amelynek értelmében az *„érintett jogosult arra, hogy ne terjedjen ki rá az olyan, kizárólag automatizált adatkezelésen – ideértve a profilalkotást is – alapuló döntés hatálya, amely rá nézve joghatással járna vagy őt hasonlóképpen jelentős mértékben érintené”*⁴². Továbbá kiemelten fontos, hogy a *„nagy adathalmazok elemzése révén nyert információk megbízhatósága az alapul szolgáló adatokon múlik, és hogy ezért ezen elemzés és prediktív algoritmusai eredményeinek megítéléséhez szigorú tudományos és etikai normákra van szükség”*⁴³.

Az automatizált igazságszolgáltatás célja a bírói szubjektivitás kiküszöbölése, és a bírói döntések egységesítése⁴⁴, de felmerül a kérdés, hogy milyen jogi garanciák szerint. Továbbá az algoritmusokat ugyanúgy emberek hozzák

41 Borbíró Andrea: A bűnözéskontroll piaca. In: Borbíró Andrea – Inzelt Éva – Kerecsi Klára – Lévy Miklós – Podolecz Léna (szerk.): A büntető hatalom korlátainak megtartása: A büntetés mint végső eszköz? Tanulmányok Gönczöl Katalin tiszteletére. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2014, 53. o.

42 Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2016/679 rendelete a természetes személyeknek a személyes adatok kezelése tekintetében történő védelméről és az ilyen adatok szabad áramlásáról, valamint a 95/46/EK rendelet hatályon kívül helyezéséről (általános adatvédelmi rendelet) (71).

43 Ana Gomes: Jelentéstervezet a nagy adathalmazok alapjogi vonatkozásairól: magánélet, adatvédelem, megkülönböztetésmentesség, biztonság és bűnüldözés (2016/2225(INI)). Európai Parlament, 2016. október 19. http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2014_2019/plmrep/COMMITTEES/LIBE/PR/2017/02-09/1107302HU.pdf

44 William Dieterich – Christina Mendoza – Tim Brennan: i. m.

létre, így nem létezik teljes mértékben objektív rendszer⁴⁵. A bírói pártatlanságot, függetlenséget és objektivitást az alaptörvény, illetve a bírák jogállásáról és javadalmazásáról szóló 2011. évi CLXII. törvény szabályozza, amelyek rendelkezései nem irányadók a magánszektor esetén. Ha a fejlesztések során semmilyen olyan jogi garanciális elv nem található, mint a bíróságok esetén, akkor kérdés, hogy mi alapján tekinthető objektívebbnek és pártatlábbnak a kockázatértékelő algoritmus. Ennek alapján még több kérdés megválaszolása szükséges, például, hogy mennyire lehet ezekre a rendszerekre támaszkodni, továbbá ki és milyen körülmények között hozhatja létre, felügyelheti.

Konklúzió

A prediktív algoritmusok használata éles szakmai vitákat gerjeszt a közeljövőben, és míg az Egyesült Államokban már alkalmazzák, addig az Európai Unió területén nem találni ilyen megoldásokat, részben az adatvédelmi irányelvek miatt. A használat során szükséges újragondolni egyebek között az elvekhez való viszonyulást, mint amilyen a tisztességes eljáráshoz való jog, a nyilvánosság elve, a diszkrimináció tilalma, az egyenlő bánásmódhoz való jog. Az említett jogok és elvek, illetve az algoritmus közötti ellentmondás feloldása még kezdeti állapotban van, és mindössze néhány bírósági határozat található, de az európai országok előnyben vannak a tekintetben, hogy az amerikai minta jó példaként szolgálhat arra, milyen emberi jogi kérdések merülnek fel, és ezekre milyen válaszok adhatók. A hazai tendenciákat nézve például a három csapás törvény, a börtönnépeség növekedése és a magánbörtönök megjelenése nagy hasonlóságot mutat ahhoz az amerikai úthoz, aminek a végén eljutottak a kockázatértékelő szoftverek bírósági szakaszban történő bevezetéséig. Ha Magyarország ezen az úton marad, akkor a törvényalkotásnak át kell gondolnia, mekkora betekintést és térnyerést enged a magánszektornak a büntető igazságszolgáltatás területére, és milyen jogi garanciákkal tudja szavatolni a bíróságok függetlenségét.

⁴⁵ Malte Ziewitz: *Governing Algorithms: Myth, Mess, and Methods*. *Science, Technology, & Human Values*, vol. 41, no. 1, 2016, pp. 3–16.